

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

દિલ્લી વહીવટીતંત્ર (હાલનું દિલ્લી રાષ્ટ્રીય રાજધાની ક્ષેત્ર)

વિરુદ્ધ

મનોહર લાલ

ઓગસ્ટ ૨૯, ૨૦૦૨

[દોરાઈસ્વામી રાજુ અને શિવરાજ વી. પાટીલ, જેજે.]

ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ – કલમ ૪૩૩(ડી) – સજામાં ફેરફાર (કમ્યુટેશન) – તેની સત્તા – ટ્રાયલ કોર્ટે ખાદ્ય અપમિશ્રણ નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૫૪ હેઠળ ગુનેગારને દોષિત ઠેરવી સજા કરી – પ્રથમ અપીલ અદાલતે તેને યથાવત રાખી – હાઈકોર્ટે સજામાં ફેરફાર કર્યો અને સરકારને ફરજિયાત નિર્દેશો જારી કર્યા – તેની યોગ્યતા – ઠરાવ્યું કે, જ્યારે કાનૂન (સ્ટાચ્યુટ) વિશિષ્ટ રીતે યોગ્ય સરકારને સત્તા સોંપે છે ત્યારે હાઈકોર્ટ આવી સત્તાઓ પોતાના હસ્તક લઈ શકે નહીં – ખાદ્ય અપમિશ્રણ નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૫૪.

પૂર્વદષ્ટાંત – યાંત્રિક રીતે લાગુ ન કરવો જોઈએ – અદાલતોએ ચુકાદાનો ગુણોત્તર (રેશિયો) શોધવો જોઈએ, કાયદો શું છે તે નિશ્ચિત કરવું જોઈએ અને પછી તેમની સમક્ષના કેસોમાં તેને યોગ્ય રીતે લાગુ કરવો જોઈએ.

પ્રતિવાદીને ખાદ્ય અપમિશ્રણ નિવારણ અધિનિય, ૧૯૫૪ હેઠળના ગુના માટે દોષિત ઠેરવી સજા કરવામાં આવી હતી. પ્રથમ અપીલ અદાલતે દોષસિદ્ધિને માન્ય રાખી હતી અને પ્રતિવાદીને સજામાં ફેરફારનો લાભ આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. પ્રતિવાદીએ સજાના આદેશને પડકાર્યો હતો પરંતુ દોષસિદ્ધિને નહીં. હાઈકોર્ટે *સંતોષ કુમારના કેસ પર અને રાજ્યના વકીલની એ રજૂઆત પર ભરોસો રાખીને કે હસ્તગત કેસ *સંતોષ કુમારના કેસ જેવો જ હતો, ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩(ડી) હેઠળ સજામાં ફેરફારનો લાભ આપ્યો અને પ્રતિવાદીને ટ્રાયલ કોર્ટમાં દંડ પેટે રૂ. ૨૦,૦૦૦ જમા કરાવવા અને સરકારને આવી ડિપોઝિટ વિશે જાણ કરવા નિર્દેશ આપ્યો.

આ કોર્ટ સમક્ષની અપીલમાં, રાજ્યે દલીલ કરી હતી કે એકવાર પ્રતિવાદીની દોષસિદ્ધિ જાળવી રાખવામાં આવી હોય અને લાદવામાં આવેલી સજામાં કોઈ પણ પ્રકારની અધિકારક્ષેત્રની કે અન્ય ભૂલ ન જણાઈ હોય, તો હાઈકોર્ટ સજામાં ફેરફાર કરવાનો આદેશ આપી શકે નહીં. વળી, ખાદ્ય

અપમિશ્રણનો ગુનો એ એક સામાજિક દૂષણ છે અને જ્યારે ધારાસભાએ આપેલા ઉદ્ધંધન માટે લઘુત્તમ સજાનો આદેશ આપ્યો હોય, ત્યારે સજામાં ફેરફાર કરવાનો આદેશ આપવો યોગ્ય ન ગણાય કારણ કે તેનાથી કાયદાકીય ઈશદાનું ઉદ્ધંધન થાય છે.

અપીલનો નિકાલ કરતા,

કોર્ટે ઠરાવ્યું: ૧.૧. હાઈકોર્ટ માત્ર ન્યાયિક સૌહાર્દ અને ઔચિત્યની બાબતોથી પ્રભાવિત થઈ હતી અને તે જોવામાં નિષ્ફળ રહી હતી કે માત્ર એટલા માટે કે આ કોર્ટે અન્ય કેટલાક કેસોમાં તે કેસોની તથ્યલક્ષી પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે, સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા માટેની તેની અસંદિગ્ધ અંતર્નિહિત (ઈનહરન્ટ) અને પૂર્ણાધિકાર સત્તાના કથિત ઉપયોગમાં, તકનીકી બાબતોને પણ બાજુ પર રાખીને નિર્દેશો જારી કર્યા હતા, દેશના ફોજદારી કાયદા હેઠળ વૈધાનિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી હાઈકોર્ટ તે જ અથવા સમાન વસ્તુઓ કરવા માટે પોતાના હસ્તક સત્તાઓ કે અધિકારક્ષેત્ર લેવાનું જોખમ ન ઉઠાવી શકે. હાઈકોર્ટ અને દેશની અન્ય તમામ અદાલતોને આ કોર્ટ દ્વારા જાહેર કરાયેલા કાયદાનું પાલન કરવા અને તેને લાગુ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો તેમાં કોઈ શંકા નથી, પરંતુ તે તેમને સંબંધિત ચુકાદાના સાવચેતીપૂર્વકના વાંચન પરથી નિર્ણયનો રેશિયો શોધવાની અને તે રીતે જાહેર કરાયેલા કાયદાને

નિશ્ચિત કરવાની ફરજ અને જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરતું નથી અને માત્ર ત્યારપછી જ તેઓ તેમની સમક્ષના કેસોમાં તેને યોગ્ય રીતે લાગુ કરવા આગળ વધી શકે છે.

[૫-એફ-એચ; ૬-એ]

૧.૨. *સંતોષ કુમાર અને એન. સુકુમારન નાયરના કેસોમાં કોઈ કાયદો જાહેર કરવામાં આવ્યો નથી કે કાયદાનો કોઈ સિદ્ધાંત કે પ્રશ્ન નક્કી કે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો નથી. આ કોર્ટે તેના દ્વારા જોવામાં આવેલા વિશેષ સંજોગો અને અનુભવાયેલી જરૂરિયાતના આધારે બાબતનો નિકાવ કરવા માટે અમુક નિર્દેશો આપ્યા હતા. ભવિષ્યના આવા તમામ કેસોમાં સાર્વત્રિક અને અપરિવર્તનશીલ ઉકેલ તરીકે, કોઈપણ અથવા તમામ અદાલતો સમક્ષ આવતા તમામ કેસોનો નિત્યક્રમ તરીકે નિકાલ કરવા માટે તેને યાંત્રિક રીતે સામાન્ય સૂત્ર તરીકે અપનાવી શકાય નહીં. આમ, આ સંબંધમાં પ્રથમ અપીલ અદાલતના નિષ્કર્ષમાં ખલેલ પહોંચાડવા માટે હાઈકોર્ટ પાસે કોઈ વ્યાજબી કારણ નહોતું. [૬-એ-સી]

*સંતોષ કુમાર વિ. મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને અન્ય, (૨૦૦૦) ૯ એસસીસી ૧૫૧ = ૨૦૦૦ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૨૭૭૭ અને એન. સુકુમારન નાયર વિ. કૂડ ઈન્સ્પેક્ટર, માવેલીકરા, (૧૯૯૭) ૯ એસસીસી ૧૦૧, નો

સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૧. પ્રસ્તુત કેસમાં, હાઈકોર્ટે સજામાં ફેરફાર કર્યો અને સરકારને એક ફરજિયાત નિર્દેશ જારી કર્યો જેમાં ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩(ડી) હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે કોઈ વિવેકબુદ્ધિ કે સ્વતંત્રતા બાકી રાખી ન હતી, કારણ કે આ સત્તા રાજ્યની અવશિષ્ટ સાર્વભૌમ સત્તાનો ભાગ છે, સિવાય કે કોર્ટ દ્વારા નિર્દિષ્ટ દંડની રકમની ચુકવણી પર 'તેને ઔપચારિક સ્વરૂપ આપવું'. આ બીજું કંઈ નથી પરંતુ હાઈકોર્ટ માટે જ્યાં કોઈ સત્તા નથી ત્યાં સત્તાઓ પોતાના હસ્તક લઈ લેવા જેવું છે અને જ્યાં સંબંધિત કાનૂન વિશિષ્ટ રીતે માત્ર યોગ્ય સરકારને જ તે સોંપે છે. [૬-૭-એચ]

પંજાબ રાજ્ય વિ. કેસર સિંહ, (૧૯૯૬) ૫ એસસીસી ૪૯૫, પર ભરોસો મૂકવામાં આવ્યો.

૨.૨. યોગ્ય સરકાર પણ, એક સામાન્ય દિનચર્યાના ભાગરૂપે, પોતાની મીઠી ઈચ્છા, આનંદ, લહેર કે કલ્પનાના આધારે આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકે નહીં. ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩ હેઠળ યોગ્ય સરકારને આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ નિયમો અને સ્થાપિત સિદ્ધાંતો અનુસાર – વ્યાજબી અને તાર્કિક રીતે કરવો પડશે. આ માટે જે કાયદા હેઠળ દોષસિદ્ધિ

અને સજા લાદવામાં આવી છે તેના હેતુ માટે સંગત અને પ્રાસંગિક કારણો, સજામાં ફેરફારની આવશ્યકતા ઊભી કરતા કરુણાજનક તથ્યો અને સમાજના હિતો તથા જાહેર હિતને ધ્યાનમાં રાખવું પડશે. જાહેર સત્તાધિકારીમાં કાનૂન દ્વારા નિહિત કોઈપણ સત્તાના ઉપયોગને હંમેશા એક ટ્રસ્ટ (ધરોહર) તરીકે જોવો જોઈએ, જે મોટા જાહેર અને સામાજિક હિતમાં તેનો ઉપયોગ કરવાની ફરજ સાથે જોડાયેલો છે. જ્યારે સંબંધિત ધારાસભાએ આપેલ પરિસ્થિતિમાં લઘુત્તમ સજા લાદવાનો આદેશ આપવાનું પસંદ કર્યું હોય, ત્યારે યોગ્ય સરકારની જવાબદારી હજી વધુ વધી જાય છે અને ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ ખૂબ જ સાવચેતીપૂર્વક કરવો પડી શકે છે. અન્યથા, કાયદાકીય ઈરાદો કારોબારીની લહેર પર માત્ર એક મૃત અક્ષર (નિષ્પ્રાણ) બની જશે. [૭-એ-સી]

૨.૩. અગાઉના ચુકાદાઓનું પાલન કરવાના આશયથી, આ કેસમાં કરવામાં આવ્યું છે તેમ, આરોપીને અગાઉ આપવામાં આવેલો કોઈ પણ લાભ, જો કોઈ હોય તો, તે છીનવી લેવા માટે આ ચુકાદાનો અર્થ અર્થઘટન કરવામાં આવશે નહીં. પ્રસ્તુત કેસમાં, આરોપીએ રૂ. ૨૦,૦૦૦ ની રકમ જમા કરાવી દીધી છે. આ અને એવા કેસો કે જેમાં અદાલતો દ્વારા અગાઉથી આદેશો પસાર કરવામાં આવ્યા છે તેને ધ્યાનમાં રાખીને, ઓછામાં ઓછું, યોગ્ય સરકાર સંબંધિત આરોપીને રાહત આપે તે યોગ્ય રહેશે. જો કોઈપણ કેસમાં, સરકાર દ્વારા

તેની વિવેકબુદ્ધિથી તેમ કરવું યોગ્ય ન જણાતું હોય, તો સંબંધિત સરકાર માટે હંમેશા એ વિકલ્પ ખુલ્લો છે કે તે જે-તે કોર્ટ અથવા અપીલ/રિવિઝનલ ફોરમનો સંપર્ક કરીને આદેશોમાં સુધારો કરાવે જેથી આ બાબત યોગ્ય સરકારની એકમાત્ર વિવેકબુદ્ધિ પર છોડી શકાય, જેનો ઉપયોગ કાયદા અનુસાર કરવાનો રહેશે.

[૭-ડી-એફ]

ફોજદારી અપીલ અધિકારક્ષેત્ર: ફોજદારી અપીલ નં. ૮૬૩/૨૦૦૨.

ક્રિમિનલ રિવિઝન પિટિશન નં. ૧૮૮/૨૦૦૧ માં દિલ્લી હાઈકોર્ટના ૨૪.૪.૨૦૦૧ ના ચુકાદા અને આદેશ પરથી.

હરીશ એન. સાલ્વે, સોલિસિટર જનરલ, રણજિત કુમાર, અરુણ કે. સિંહ (ગેરહાજર), કુમારી ઉષા માન, સિદ્ધાર્થ ચૌધરી, ડી.એસ. મહેરા અને કુમારી બિનુ તમતા, હાજર રહેલા પક્ષકારો વતી.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિશ્રી ડી. રાજુ દ્વારા આપવામાં આવ્યો.

લીવ મંજૂર કરવામાં આવી.

પ્રતિવાદીને નવી દિલ્લીના મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ૯.૫.૨૦૦૦ ના

રોજ ૧૯૯૪ ના કેસ નં. ૪૨ માં ખાદ્ય અપમિશ્રણ નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૫૪ (ત્યારબાદ 'અધિનિયમ' તરીકે ઓળખાશે) ની કલમ ૨(આઈએ)(એ), (એલ) ના ઉલ્લેખિત ઉલ્લંઘન માટે કલમ ૭ સાથે વંચાતી કલમ ૧૬ હેઠળના ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ, ૧૨.૫.૨૦૦૦ ના રોજ તેને એક વર્ષની સાદી કેદની સજા ઉપરાંત રૂ. ૨૦૦૦ ના દંડની સજા ફટકારવામાં આવી હતી, જે દંડ ન ભરે તો વધુ એક મહિનાની સાદી કેદની સજા ભોગવવાનો આદેશ કરાયો હતો. ત્યારબાદ, પ્રતિવાદીએ અપીલ કરી અને નવી દિલ્હીના વિજ્ઞાન એડિશનલ સેશન્સ જજે, ૨૦.૩.૨૦૦૧ ના રોજ ૨૦૦૦ ની ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૧ માં આપેલા પોતાના ચુકાદા દ્વારા ટ્રાયલ કોર્ટના તારણોને માન્ય રાખ્યા હતા કે યોગ્ય અને પર્યાપ્ત સામગ્રીના આધારે ગુનો યોગ્ય રીતે સાબિત થયો છે અને પરિણામે દોષસિદ્ધિ જાળવી રાખી હતી. જ્યાં સુધી સજાના પ્રશ્નનો સંબંધ છે, ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩(ડી) ના લાભ માટે કરાયેલા દાવાનો ઉલ્લેખ કરતા, અપીલ જજે એવા અભિપ્રાય સાથે રાહત આપવી અશક્ય ગણી કે ઉક્ત જોગવાઈ હેઠળ સજામાં ફેરફાર કરવાની સત્તા રાજ્ય સરકાર હસ્તક છે અને આ કોર્ટ દ્વારા ૧૯૯૬ (૨) એફ.એ.સી. ૧૮૭ માં તેની અંતર્નિહિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને અપનાવવામાં આવેલો માર્ગ અપનાવવો તેમના માટે અનુમતિપાત્ર નહોતો. આમ, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા લાદવામાં આવેલી સજાની પણ પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી.

અસંતુષ્ટ થઈને, પ્રતિવાદીએ ૨૦૦૧ ની ક્રિમિનલ રિવિઝન પિટિશન નં. ૧૮૮ માં હાઈકોર્ટ સમક્ષ પુનરીક્ષણ (રિવિઝન) માટે આ બાબત આગળ વધારી. હાઈકોર્ટ સમક્ષ પ્રતિવાદી દ્વારા પોતાની દોષસિદ્ધિને પડકારવામાં આવી ન હતી. જ્યાં સુધી સજાનો સંબંધ છે, સેન્ટ્રલ ફૂડ લેબોરેટરીના ડાયરેક્ટરના પ્રમાણપત્રનો ઉલ્લેખ કરતા, જેમાં એવું જણાવાયું હતું કે રંગીન પદાર્થ સ્વાસ્થ્ય માટે હાનિકારક નથી, અને આ કોર્ટના ૨૦૦૦ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૨૭૭૭ માં નોંધાયેલા ચુકાદા પર ભરોસો મૂકતા, જેમાં આ કોર્ટ દ્વારા ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩ હેઠળ સરકારને એક નિર્દેશ જારી કરવામાં આવ્યો હતો, પ્રતિવાદી માટે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩(ડી) ના લાભનો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો. તેને ધ્યાનમાં લઈને અને રાજ્યના વકીલ દ્વારા કરાયેલી કથિત સંમતિને સ્વીકારીને, હાઈકોર્ટના વિદ્વાન જજે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩(ડી) હેઠળ કલ્પના કર્યા મુજબ સજામાં ફેરફારનો લાભ આપવા માટે પ્રેરિત થયા અને પ્રતિવાદીને જેલની સજાના બદલામાં દંડ પેટે રૂ. ૨૦,૦૦૦ ટ્રાયલ કોર્ટમાં જમા કરાવવા અને કલમ ૪૩૩(ડી) હેઠળ યોગ્ય આદેશો પસાર કરીને બાબતને ઔપચારિક સ્વરૂપ આપવા માટે સરકારને આવી ડિપોઝિટ વિશે જાણ કરવા નિર્દેશ આપ્યો. એવો આદેશ પણ આપવામાં આવ્યો હતો કે દંડની રકમ જમા કરાવવા પર, લાદવામાં આવેલી કેદની સજા મોકૂફ (સસ્પેન્ડ) રહેશે. હાઈકોર્ટના ૨૪.૪.૨૦૦૧ ના આ આદેશથી નારાજ થઈને દિલ્હી વહીવટીતંત્ર દ્વારા આ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી છે.

અપીલકર્તા વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલે દલીલ કરી હતી કે એકવાર પ્રતિવાદીની દોષસિદ્ધિ જાળવી રાખવામાં આવી હોય અને લાદવામાં આવેલી સજામાં કોઈ પણ પ્રકારની અધિકારક્ષેત્રની કે અન્ય ભૂલ ન જણાઈ હોય, તો હાઈકોર્ટ સજામાં ફેરફાર કરવાનો આદેશ આપી શકે નહીં. પંજાબ રાજ્ય વિ. કેસર સિંહ, (૧૯૯૬) ૫ એસસીસી ૪૯૫ માં નોંધાયેલા આ કોર્ટના ચુકાદા પર ભરોસો મૂકતા, એવી વિનંતી કરવામાં આવી છે કે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ રાજ્ય સરકારે પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી કરવાનો હોય છે અને તે હાઈકોર્ટનું કામ નથી કે તે સજામાં ફેરફાર કરવાનો આદેશ પસાર કરે અને કોર્ટ દ્વારા નિર્દિષ્ટ દંડની રકમ જમા કરાવવા પર તેને ઔપચારિક સ્વરૂપ આપવા માટે રાજ્ય સરકારને નિર્દેશ આપે. વિદ્વાન સોલિસિટર જનરલે આગળ દલીલ કરી કે ખાદ્ય અપમિશ્રણનો ગુનો એ એક સામાજિક દૂષણ છે અને જ્યારે ધારાસભાએ, તેને ધ્યાનમાં રાખીને, આપેલા ઉદ્ધંધન માટે લઘુત્તમ સજાનો આદેશ આપ્યો હોય, ત્યારે સજામાં ફેરફાર કરવાનો આદેશ આપવો યોગ્ય ન ગણાય જેના પરિણામે કાયદાકીય ઈરાદાનું ઉદ્ધંધન થાય છે. નવી દિલ્હીમાં અને દેશના અન્ય તમામ સ્થળોએ મોટી સંખ્યામાં પસાર કરાયેલા આ પ્રકારના આદેશો સામાજિક દૂષણને રોકવા માટેના અધિનિયમની જોગવાઈઓના અસરકારક અમલીકરણમાં ગંભીર અવરોધ ઉભો કરી રહ્યા હોવાનું કહેવાય છે, જેની સમાજ પર વધુ વ્યાપક અસરો પડે છે. પ્રતિવાદી વતી હાજર

રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી રણજિત કુમારે સમાન ભાર અને વેગ સાથે દલીલ કરી હતી કે એકવાર કથિત અપમિશ્રણ સ્વાસ્થ્ય માટે હાનિકારક ન હોવાનું માનવામાં આવ્યું હોય, તો હાઈકોર્ટ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા માર્ગમાં કંઈપણ ગેરકાયદેસર નથી, અને આ કોર્ટના અગાઉના ચુકાદાઓ, જે એન. સુકુમારન નાયર વિ. ફૂડ ઇન્સ્પેક્ટર, માવેલીકરા, (૧૯૯૭) ૯ એસસીસી ૧૦૧ અને સંતોષ કુમાર વિ. મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન અને અન્ય, (૨૦૦૦) ૯ એસસીસી ૧૫૧ માં નોંધાયેલા છે તેનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે, ખાસ કરીને જ્યારે હાઈકોર્ટમાં રાજ્ય વતી હાજર રહેલા વકીલે એ હકીકત સ્વીકારી હતી કે હસ્તગત કેસ સમાન છે. એવું પણ સબમિટ કરવામાં આવ્યું હતું કે પ્રતિવાદીએ ત્યારથી રૂ. ૨૦,૦૦૦ ની રકમ જમા કરાવી દીધી છે અને હાઈકોર્ટના આદેશને યથાવત રાખવા દેવાથી તથા હાઈકોર્ટ દ્વારા સૂચવ્યા મુજબ સરકાર જેલની સજાને દંડની સજામાં ફેરફાર કરવાના આદેશો પસાર કરે તો ન્યાયના હિતોને કોઈ નુકસાન પહોંચશે નહીં.

અમે બંને પક્ષો વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોની રજૂઆતો પર સાવચેતીપૂર્વક વિચાર કર્યો છે. દેખીતી રીતે, હાઈકોર્ટના વિદ્વાન જજે માત્ર ન્યાયિક સૌહાર્દ અને ઔચિત્યની બાબતોથી પ્રભાવિત થયા હતા અને તે જોવામાં નિષ્ફળ રહ્યા હતા કે માત્ર એટલા માટે કે આ કોર્ટે અન્ય કેટલાક કેસોમાં તે કેસોની તથ્યલક્ષી પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે, સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા

માટેની તેની અસંદિગ્ધ અંતર્નિહિત (ઇનહરન્ટ) અને પૂર્ણાધિકાર સત્તાના કથિત ઉપયોગમાં, તકનીકી બાબતોને પણ બાજુ પર રાખીને નિર્દેશો જારી કર્યા હતા, દેશના ફોજદારી કાયદા હેઠળ વૈધાનિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી હાઇકોર્ટ તે જ અથવા સમાન વસ્તુઓ કરવા માટે પોતાના હસ્તક સત્તાઓ કે અધિકારક્ષેત્ર લેવાનું જોખમ ન ઉઠાવી શકે. હાઇકોર્ટ અને દેશની અન્ય તમામ અદાલતોને આ કોર્ટ દ્વારા જાહેર કરાયેલા કાયદાનું પાલન કરવા અને તેને લાગુ કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો તેમાં કોઈ શંકા નથી, પરંતુ તે તેમને સંબંધિત ચુકાદાના સાવચેતીપૂર્વકના વાંચન પરથી નિર્ણયનો રેશિયો શોધવાની અને કાયદો શું છે તે નિશ્ચિત કરવાની ફરજ અને જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરતું નથી અને માત્ર ત્યારપછી જ તેઓ તેમની સમક્ષના કેસમાં તેને યોગ્ય રીતે લાગુ કરવા આગળ વધી શકે છે. તે સંદર્ભમાં વિચારતા, અમે (૧૯૯૭) ૯ એસસીસી ૧૦૧ (ઉપર્યુક્ત) અને (૨૦૦૦) ૯ એસસીસી ૧૫૧ (ઉપર્યુક્ત) માં નોંધાયેલા ચુકાદાઓ પરથી કોઈ કાયદો જાહેર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા કોઈ સિદ્ધાંત કે કાયદાનો પ્રશ્ન તેમાં નક્કી કે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો હોય તેવું શોધી શક્યા નથી અને તે કેસોમાં આ કોર્ટે તેના દ્વારા જોવામાં આવેલા વિશેષ સંજોગો અને અનુભવાયેલી જરૂરિયાતના આધારે બાબતનો નિકાલ કરવા માટે માત્ર અમુક નિર્દેશો આપ્યા હતા. ભવિષ્યના આવા તમામ કેસોમાં સાર્વત્રિક અને અપરિવર્તનશીલ ઉકેલ તરીકે, કોઈપણ અથવા તમામ અદાલતો સમક્ષ આવતા તમામ કેસોનો નિત્યક્રમ તરીકે નિકાલ કરવા માટે તેને યાંત્રિક રીતે સામાન્ય સૂત્ર

તરીકે અપનાવી શકાય નહીં. આ સંબંધમાં પ્રથમ અપીલ અદાલતના નિષ્કર્ષમાં ખલેલ પહોંચાડવા માટે હાઈકોર્ટ પાસે કોઈ વ્યાજબી કારણ નહોતું.

તે સિવાય, ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૪૩૩ પણ એવો કાયદો બનાવે છે કે યોગ્ય સરકાર, જે વ્યક્તિને સજા કરવામાં આવી છે તેની સંમતિ વિના, તેમાં ગણાવેલી અન્ય બાબતોની સાથે સાથે સાદી કેદની સજાને દંડની સજામાં ફેરફાર કરી શકે છે. આ કોર્ટે પંજાબ રાજ્ય વિ. કેસર સિંઘ (ઉપર્યુક્ત) માં, જો કે તે જ જોગવાઈના ખંડ (બી) પર વિચાર કરતી વખતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે: "ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩ નો આદેશ સરકારને યોગ્ય કેસમાં ગુનેગારની સજામાં ફેરફાર કરવા અને અદાલતો દ્વારા લાદવામાં આવેલી સજાની સમાપ્તિ પહેલાં તેની અકાળ મુક્તિનો આદેશ આપવા સક્ષમ બનાવે છે..." તે સિવાય, જો હાઈકોર્ટ આવો નિર્દેશ આપી શકે તો પણ, તે માત્ર સરકાર દ્વારા અકાળ મુક્તિના કેસની વિચારણા કરવાનો નિર્દેશ આપી શકત અને પ્રતિવાદીની અકાળ મુક્તિનો આદેશ પોતે આપી શકત નહીં. ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર સરકાર હસ્તક છે અને સરકારે નિયમો અને સ્થાપિત સિદ્ધાંતો અનુસાર તેનો ઉપયોગ કરવાનો રહેશે. તેથી, હાઈકોર્ટના પડકારવામાં આવેલા આદેશને જાળવી શકાય નહીં અને આથી તેને રદ કરવામાં આવે છે". આ કેસમાં હાઈકોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશના સ્વરૂપ અને સામગ્રી પરથી જોઈ શકાય છે કે

રાજ્ય સરકાર માટે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩(ડી) હેઠળ પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે કોઈ વિવેકબુદ્ધિ કે સ્વતંત્રતા બાકી રાખવામાં આવી નથી, કારણ કે આ સત્તા રાજ્યની અવશિષ્ટ સાર્વભૌમ સત્તાનો ભાગ છે. જ્યાં સુધી હસ્તગત કેસનો સંબંધ છે, માત્ર હાઈકોર્ટ સજામાં ફેરફાર કરવાનો નિર્ણય લીધો એટલું જ નહીં પરંતુ સરકારને એક ફરજિયાત નિર્દેશ જારી કર્યો જેમાં કોર્ટ દ્વારા નિર્દિષ્ટ દંડની રકમની ચુકવણી પર 'તેને ઔપચારિક સ્વરૂપ આપવું' તે સિવાય કોઈ વિવેકબુદ્ધિ કે સ્વતંત્રતા બાકી રાખી ન હતી. આ બીજું કંઈ નથી પરંતુ હાઈકોર્ટ માટે જ્યાં કોઈ સત્તા નથી ત્યાં સત્તાઓ પોતાના હસ્તક લઈ લેવા જેવું છે અને જ્યાં સંબંધિત કાનૂન વિશિષ્ટ રીતે માત્ર યોગ્ય સરકારને જ તે સોંપે છે.

અમારો એવો પણ અભિપ્રાય છે કે યોગ્ય સરકાર પણ, એક સામાન્ય દિનચર્યાના ભાગરૂપે, પોતાની મીઠી ઈચ્છા, આનંદ, લહેર કે કલ્પનાના આધારે આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરી શકે નહીં. અગાઉ અવલોકન કર્યા મુજબ, ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩ હેઠળ યોગ્ય સરકારને આપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ નિયમો અને સ્થાપિત સિદ્ધાંતો અનુસાર – વ્યાજબી અને તાર્કિક રીતે કરવો પડશે. આ માટે જે કાયદા હેઠળ દોષસિદ્ધિ અને સજા લાદવામાં આવી છે તેના હેતુ માટે સંગત અને પ્રાસંગિક કારણો, સજામાં ફેરફારની આવશ્યકતા ઊભી કરતા કરુણાજનક તથ્યો અને સમાજના હિતો તથા

જાહેર હિતને ધ્યાનમાં રાખવું પડશે. જાહેર સત્તાધિકારીમાં કાનૂન દ્વારા નિહિત કોઈપણ સત્તાના ઉપયોગને હંમેશા એક ટ્રસ્ટ તરીકે જોવો જોઈએ, જે મોટા જાહેર અને સામાજિક હિતમાં તેનો ઉપયોગ કરવાની ફરજ સાથે જોડાયેલો છે. જ્યારે સંબંધિત ધારાસભાએ આપેલ પરિસ્થિતિમાં લઘુત્તમ સજા લાદવાનો આદેશ આપવાનું પસંદ કર્યું હોય, ત્યારે યોગ્ય સરકારની જવાબદારી હજી વધુ વધી જાય છે અને ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૩૩ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ ખૂબ જ સાવચેતીપૂર્વક કરવો પડી શકે છે, અન્યથા, કાયદાકીય ઈરાદો કારોબારીની લહેર પર માત્ર એક મૃત અક્ષર બની જશે.

ગમે તે હોય, અગાઉના ચુકાદાઓનું પાલન કરવાના આશયથી, આ કેસમાં કરવામાં આવ્યું છે તેમ, આરોપીને અગાઉ આપવામાં આવેલો કોઈ પણ લાભ, જો કોઈ હોય તો, તે છીનવી લેવા માટે આ ચુકાદાનો અર્થ કરવામાં આવશે નહીં. અમુક અંશે, આ પરિસ્થિતિ ઉપર નોંધેલા બે ચુકાદાઓની અસરની ગેરસમજને કારણે અને આવા કેસોનું રિપોર્ટિંગ જાણે કે તેઓ ભવિષ્યના માર્ગદર્શન માટે કોઈ પૂર્વદષ્ટાંત બનતા હોય તે રીતે થવાને કારણે ઊભી થઈ હોય તેમ જણાય છે. જ્યાં સુધી હસ્તગત કેસનો સંબંધ છે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે આરોપીએ હાઈકોર્ટના વિદ્વાન જજ દ્વારા નિર્ધારિત કર્યા મુજબ રૂ. ૨૦,૦૦૦ ની રકમ જમા કરાવી દીધી છે અને આ અને એવા કેસો કે જેમાં અદાલતો દ્વારા અગાઉથી આદેશો પસાર કરવામાં આવ્યા છે તેને ધ્યાનમાં

રાખીને, ઓછામાં ઓછું, યોગ્ય સરકાર સંબંધિત આરોપીને રાહત આપે તે યોગ્ય રહેશે. જો કોઈપણ કેસમાં, સરકાર દ્વારા તેની વિવેકબુદ્ધિથી તેમ કરવું યોગ્ય ન જણાતું હોય, તો સંબંધિત સરકાર માટે હંમેશા એ વિકલ્પ ખુલ્લો છે કે તે જે-તે કોર્ટ અથવા અપીલ/રિવિઝનલ ફોરમનો સંપર્ક કરીને આદેશોમાં સુધારો કરાવે જેથી આ બાબત યોગ્ય સરકારની એકમાત્ર વિવેકબુદ્ધિ પર છોડી શકાય, જેનો ઉપયોગ કાયદા અનુસાર કરવાનો રહેશે.

અપીલ પાલન કરવા માટેની કાયદાની સ્થિતિને સ્પષ્ટ કરવાની હદ સુધી મંજૂર કરવામાં આવે છે અને ઉપર સમાવિષ્ટ વધુ નિર્દેશોના પ્રકાશમાં તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવી.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.